

YERLEŞME ÖLÇEĞİNDE KORUMANIN ŞİRİNCE ÖRNEĞİNDE İRDELENMESİ

*Y. Mim. Rest. Nuran Kara PİLEHVARIAN**

Türkiye'nin coğrafi bölgelerinden Ege Bölgesi'nde yer alan şirince, günümüzde İzmir ili Selçuk ilçesine bağlı bir yamaç köyüdür. Yerleşme Küçük Menderes'e açılan Şirince Vadisi'nin az çok genişlediği bir kesimde eğimli yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Yerleşmenin ortasından kışın Küçük Menderes'e ulaşan Şirince Deresi geçer. Şirince yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi etkisindedir. Doğal bitki örtüsünün ana çizgileri iklim koşullarına bağlı bulunur, yerleşmenin ekonomik gücü tarıma dayalıdır. Son yıllarda tarımın yanında turizm de Şirince için az da olsa bir geçim kaynağı oluşturmaktadır. En önemli tarım ürünleri şeftali, üzüm, incir ve zeytindir. Selçuk'a 8 km. uzaklıktaki Şirince'ye Selçuk'tan geçen E24 veya 6 no.lu devlet karayoluna bağlanan stabilize bir yolla ulaşılır.

Kısaca özetlenen Şirince'nin Cumhuriyetten önce adının Çirkince olduğu ve Çirkince adının geçtiği en eski kaynağında Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün arşivinde bulunan 1583 M. (991 H.) tarihli Aydın Vakıf Defteri olduğu görülür. Bu defterde Ayasuluğ'a bağlı Çirkince Nahiyesi'nin İsa Bey vakfı olan köylerinden bahsedilmektedir. Daha sonra Çirkince adına H. 1317 (M. 1901-2), 1320, 1323 ve 1326 tarihli salnamelerde rastlıyoruz. H. 1326 (M. 1911) tarihli salnamede ayasuluk nahiyesinin idare merkezinin Çirkince olduğu, Çirkince'den ferman ve ruhsatla Yaveran Ferik Mehmet Paşa ve Mösyö Sidri Aliga'nın Avrupa'ya zımpara madeni ihraç ettikleri kayıtlıdır. Zımpara madeninin bu yıllarda Çirkince'nin ekonomik hayatında incir ile birlikte önemli bir rol oynadığını 19. yy. da İzmir iktisadi hayatını anlatan kaynaklar da doğrulamaktadır. 1832 yılında Çirkince'yi ziyaret eden Arundell seyahatnamesinde Çirkince'de en azından 300 ev bulunduğunu yazmaktadır. 1894 de yayınlanan La Turquie d'Asie adlı kitabında Cuinet Çirkince'de 2793 kişinin yaşadığından bahsetmekte, ayasuluk'un idare merkezinin de Çirkince olduğunu yazmaktadır. Diğer seyyahlar ve salnamelerden çıkarabileceği miz ortak sonuç Şirince'nin 19. yy.da önemli ve zengin bir merkez olduğu

* Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Gö-

aynı zamanda Ayasuluğ'un idare merkezi olma sıfatını da taşıdığıdır. Şirince'nin 19. y.y. da halkının % 90'ının Rum Ortodoks kökenli olduğu yine salnamelerden çıkarılan bir diğer sonuçtur. Rumca kayıtlarda Oreon Efes ya da Orio Efes yani dağdaki Efes olan Şirince'nin adı 1930 tarihli Büyük Yunan Ansiklopedisi'nde Kirkinces ya da Kirkince olarak geçmektedir. 1860 tarihli Dufour atlasında, Kiepert Haritasında, 1906 tarihli Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün ilk kazı raporlarında Şirince hep bu isimle anılmıştır. Aydın'lı bir Yunan yazarı olan Dido Sotiriyu "Benden Selam Söyle Anadolu'ya" adlı romanına sahne olarak seçtiği Şirince'den yine bu isimle yani Kirkince'nin galat olmuş hali olan Kırkıncı ya da Kırkıncı Adı ile bahseder. Fakat Osmanlı arşiv belgelerinde Şirince'nin diğer iki ismine rastlanmamakta, Şirince, 1583 den 1920 lere kadar hep Çirkince adı ile anılmaktadır. 1927 de vali Kazım Dirik zamanında Çirkince adı değiştirilmiş, Şirince olmuştur. Yerleşmenin adının nereden kaynaklandığı konusunda hiçbir, belgeye rastlanmamıştır. Orenon ya da Orio Efes'in dışında antik bir adı olup olmadığı da bilinmemektedir. Yörede bulunan bazı kalıntılar Şirince'de Bizans Dönemi'nde yerleşme olduğu izlenimini vermektedir. Fakat bunu kanıtlayacak bir araştırma henüz yapılmamıştır, yine civarda roma Dönemi'ne ait bazı sikke ve lahitler ele geçmiştir ama bunların 8 km. ötedeki Efes'ten mi geldiği yoksa yörede antik küçük bir yerleşme mi olduğu konusu açıklık kazanmamıştır. Bu konunun kesinleşmesi için yüzey araştırmaları yetersiz kalmakta arkeolojik kazı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Şirince'ye ait tüm belge ve literatür bilgileri biraraya getirildiğinde Efes'in metropol alanına giren şirince'de antik dönemde bazı çiftlik yerleşmelerinin bulunduğu daha sonraki yüzyıllarda sıtma, depremler, Arap ve Türk akınları gibi çeşitli nedenlerle Efes'i terkeden Efeslilerin bir kısmının değişik yüzyıllarda buraya gelip yerleştikleri söylenebilir.

Efes'te ilk arkeolojik kazıları başlatan İngiliz mühendis Wood da kendilerini Efeslilerin torunları olarak gören Çirkincelilerin kazıyı büyük bir memnuniyet ve gururla izlediğinden, 1865 de kazılar sürerken Çirkince'nin bucak müdürünün de gelip kazıyı gezdiğinden söz eder. Bizans'tan sonra sırası ile Aydınoğulları ve Osmanlı egemenliğine geçen Şirince'nin ekonomik gücü günümüze ulaşan 19. yy.a ait konutların oluşturulmasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Şirince ortasından Şirince deresinin geçtiği iki yamaç üzerinde kurulmuştur. Eğimli araziye kurulan yerleşmede konutlar eğime paralel yerleştirilmiştir. Konutlar kayalık zemin üzerine inşa edilmiştir. Yollar yer yer taş kaplı yer yer doğal kayadır. Evler birbirinin görüş açısını kapatmayacak şekilde yerleştirilmiş, zemin katlar taş üst katlar ise ahşap çatkı arası dolgu üzeri bağdadi sıvalı olarak inşa edilmiştir. Konutların dış cephelelerinde sıva üstüne beyaz kireç badana uygulanmıştır. Ahşap çatıların üstü alaturka kiremit kaplıdır. Zemin katlar mümkün olduğunca sağır tutulmuş, üst katlar ise çıkımlar ve pencerelerle sokaklara açılmıştır. Avlu fikri genelde yoktur. Parseller üzerine oturan konutlardan arta kalan ki-

sımlar tesviye edilerek her evin ya da birkaç evin birlikte kullandığı bahçeler olarak düzenlenmiştir. Bazı evlerin taban alanı parsel boyutu kadar tutulmuştur, bahçeleri yoktur, eve direkt sokaktan giriş verilmiştir.

Konutlar eğime paralel diziler oluşturur. Ön cepheleri iki katlı olan konutlar eğime paralel yerleştirildikleri için arka cepheden bir kat eksik görünürler. Konutların zemin katında bir giriş holü, ahır, erzak deposu veya dükkan yer alır. Tek kollu bir merdivenle çakılan üst katta bir orta sofa, sofanın sağında ve solunda birer oda bulunur. Bu odalardan ocaklı olanın arkasında oda boyunca uzanan genişliği 1.30 ila 1.80 m. arasında değişen dar uzun bir mekan yer alır. Daha küçük tiplerde merdivenin ulaştığı sofanın yalnızca bir kenarında bir oda vardır. Üst kattaki odalarda çıkmalar oda içinde ortası açık kenarları kapaklı birimlerden oluşan bir dolap bulunur. Pencere önlerinde sedirler vardır. Pencerelerde ahşap korkuluklar ve kepenkler yer alır. Bazı evlerde kışın kullanılan ara katlar bulunur. Ara katlarda genelde sofa ve bir oda yer alır.

Şirince'de dış mekan elemanlarının en önemlileri ortak kullanılan mahalle fırınları ve çeşmelerdir. Şirince'nin günümüze küçük bir parçası ulaşabilmiş olan bir de çarşısı vardır. Dükkanlar karakteristik özelliklerini büyük ölçüde korumuşlardır. Ayrıca köyde 19. yy.a ait Aya Yani ve Aya Dimitri adlarını taşıyan iki de kilise vardır.

Şirince'de günümüze kadar ulaşabilmiş konutların üzerlerinde sıvaya kazınmış 1870-1890 gibi tarihler bulunmaktadır, Yüz yılı aşkın süre içinde fazla bakım görmeden ayakta kalabilmiş ve doku özeliğini yitirmemiş ender yerleşmelerimizden biri olan Şirince maalesef günümüzde oldukça kötü durumdadır.

1983 yılında köyün sit alanı ilan edilmesi bir yandan sevindirici bir karar olurken diğer yandan köylüler için ekonomik bakım zorluklarını beraberinde getirmiştir. Yıllık geliri 15-20 milyon civarında olan köylünün konutuna yapacağı bir tamirat ya da eklenti oldukça yüklü bir paraya malolmakta, bürokratik işlemleri takip etmek külfeti de buna eklenmektedir.

Şirince'nin turizm potansiyelinde 3 senedir oldukça büyük gelişmeler olmuş fakat köy halkı bundan yeterince yararlanamamıştır. Turizm ile birlikte Şirince'de oluşan yeni durum İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerden kişilerin burada ev almaları ve restorasyon çalışmalarına başlamalarıdır. İlk bakışta Şirince'nin kurtuluşu gibi görünen bu durum aslında yavaş yavaş Şirince'nin sonunu hazırlamaktadır. Köyün yaşamını ve mimarisini yeterince tanımadan gelişigüzel yapılan restorasyonlar Şirince'yi bir maket şehir havasına sokarken senenin iki üç ayrı kullanılmak üzere satın alınan bu evlerle köy, hayalet şehir havasına da bürünmektedir. Sekiz dokuz ay kapalı olan iki üç ay yaşanan bu evler yaşamayan bir cici sahne dekoru havası getirmiştir Şirince'ye. Bunun yanısıra evlere talebin çoğalması ile arsa ve konut fiyatlarında yapay bir artış olmuş ve kö-

yün asıl halkı köyden yeni ev alamaz hale gelmiştir. 80-90-100 milyona satılan bu harap evlere rölöve-restorasyon masrafları da eklenince ortaya çıkan mali tablo köyün yerlisinin ekonomik gücünü aşmaktadır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde özellikle turizmde ötürü anıtlar bir gelir kaynağı olarak düşünülmekte ise de genellikle anıtların korunması meselesinin insanla bağdaştırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde yaşamayan, bir heves uğruna yapılmış bir süre sonra bıkılacak olan özgünlüğünü kaybetmiş sahne dekorları ortaya çıkar.

Peki bunları engellemek Şirince'yi kurtarmak için neler yapılabilir?

Herşeyden önce Şirince'ye Şirince'yi halkı ile köylüsü ile yaşatacak bir proje uygulamak gerekir. Şirince'yi Şirince yapan kendi halkıdır. Köyün yaşam düzenini bozmadan köye yeni aktiviteler getirilebilir. Bu aktiviteler nelerdir diye sorgulandığında akla ilk olarak, örneklerine Yunanistan'da özellikle Girit'te çokça rastlanan turistlere yönelik otantik gösteri köyleri gelmektedir. Bu köylerde köy halkı normal yaşamlarını sürdürürken turistler de köyün 50 sene 100 sene önceki yaşantısı ve işleyiş düzenini izlerler. Örneğin köyün fırınında tamamen geleneksel yöntemlerle ekme yapılır, kunduracı yine geleneksel yöntemler ve aletlerle kundura yapar, çömlekçi çömlek yapar özetle tüm meslek erbapları zenaatlerini sergilerler. Turist gurupları bir açık hava müzesi niteliğindeki köyü belli bir ücret karşılığında gezer, dükkanlardan alışveriş yapar, akşam da geleneksel halk oyunlarının sergilendiği aynı zamanda geleneksel yemeklerin sunulduğu köyün en büyük binasında akşam yemeği yer ve dönerler. Bu arada turist gruplarından elde edilen para köyün ortak kasasına girer ve köy halkı da bundan yararlanır.

Şirince için de böyle bir model düşünülebilir. Köye turizm sezonunda her gün 3-4 otobüs turist gelmektedir. Bu turist otobüsleri köyü, kiliseleri gezdikten sonra bazıları köy meydanında birer bardak şarap içip birşeyler yeyip gitmekte bazıları da köye hiçbir gelir bırakmadan gitmektedir. Bu arada köyde yapılan dantel işleri de bazen bir iki alıcı bulmaktadır. Köye hergün gelen 3-4 otobüs muhtarlık denetiminde ve anlaşmalı gelirse bu otobüslerin otopark ücretleri, birer müze niteliğinde olan kiliseler ve evlerden alınacak gezi ücretleri ve kurulacak bir kooperatif ya da muhtarlık tarafından tek elden pazarlanacak dantel işleri köy odasına ve köylüye oldukça iyi bir gelir bırakacaktır.

Bunun için ilk olarak Şirince'nin Kültür Bakanlığı tarafından bir pilot sit alanı ilan edilmesi Turizm Bakanlığı ile birlikte finanse edilecek bir projenin köye uygulanması gerekir. Bu proje; birincisi evlerin bakım ve onarımı için bulunacak çözümler, ikincisi köye turizm geliri getirecek aynı zamanda köyün kendi bakım masrafını sağlayacak turizm aktiviteleri biçiminde iki aşamalı olarak düşünülmelidir.

1983 yılında Kültür Bakanlığı'nın olumlu bir çalışması olmuş, sit alanı ilan edilen köyün Koruma İmar Planı yaptırılmıştır. Koruma İmar

Planı, tespit ve tescillerin yanısıra Şirince ile ilgili Ege Üniversitesinde pek çok çalışma yapılmış, Yıldız Üniversitesinde de halen yapılmaktadır. Tüm bu çalışmalardan alınacak birer kopya Koruma Kurulu'nda toplanabilir ve kurulda Bakanlığa direkt bağlı köy statüsündeki sit alanları özellikle Şirince için oluşturulacak bir birim bu çalışmalar ışığında konut sahiplerine yardımcı olabilir. Bu yardım rölöve ve restorasyon projelerinin ücretsiz hizmet olarak verilmesi biçiminde olabileceği gibi, konut sahiplerine Kültür Bakanlığından uzun vadede verilecek onarım kredileri ve restorasyon projelerinin hazırlanması biçiminde de gerçekleştirilebilir.

Özetle toparlayacak olursak Şirince için söylenecek son söz Köy Odası, Muhtarlık, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ve Üniversitelerimizin işbirliği ile Şirince kurtarılabilir aynı zamanda ülkemize önemli miktarda turizm geliri getiren bir örnek proje olabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, H., *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Geğrafya Fakültesi Yayın No. 60 Tarih Enstitüsü No. 6, Ankara, 1968.
- Arundell, F.V, J., *Discoveries in Asia Minör*, London, 1834. *Atlas Dufo-ur* Paris 1860. *Aydın Salnamesi*, H. 1320, Defa 25. *Aydın Salnamesi*, H. 1326. *Aydın Salnamesi*, H. 1317. *Aydın Salnamesi*, H. 1323.
- Cuinet, V.**, *La Turquie d'Asie*, 1894. *Ephesos VII*, Forschungen in Ephesos, Österreichischen Archäologischen Institut in Wien, Wien, 1971.
- Georgiades, D.**, *Smyrne et LAsie Mineure*, Paris, 1885 "Kirkinces", *Büyük Yunan Ansiklopedisi*, 1930.
- Niemann, *Forschungen in Ephesos 1*, Wien, 1906.
- Rougon, F., *Smyrne Situation Commerciale et Economique Paris*, 1892.
- Sotiriyu, D.*, *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, İstanbul, 1970 *Şirince'de Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını No. 1983/3, 1983.
- Wood, J.T., *Discoveries at Ephesus*, 1877.